

קלוסובה

מאת רות בקי – קולודני לבית פיש

הכתבה הוקדשה "לזכר דודי שמריהו קולודני שהיה אחד משמונת החלוצים שהגיעו לקלוסובה"

" על השולחן מונחים (סליחה שוכבים) שניים שלושה צרורות סמרטוטים, זאת אומרת אנשים עטופי סמרטוטים שחורים. הרגליים עטופות שקי חבלים גסים ונתונות בחלקי צמיגים שחורים של גלגלי מכונות. קור וריקנות סביב משוועים עד לשמיים, עד לייאוש. זהו הקיבוץ?" (שלמה קנטור מתוך חוברת לזכרו, ארכיון יגור, 2002).

שלמה קנטור, לימים חבר קיבוץ יגור, הגיע עם חברתו מהעיר קובל לקלוסובה בשעת בוקר מוקדמת, בטרם ניתן היה להבחין בין תכלת ללבן ובין זאב לכלב. המראה היה מדכא. המחצבה שאליה שם פניו נמצאה ליד העיירה סרני, באזור מיוער וביצתי, ובשחר העולה של יום החורף הקודר, נתגלתה כמין פצע גדול ושחור בלב הגבעות. סביבה ראה בקתות עלובות ומחסנים שונים מעץ ופח. המראה הזה נשקף מיד ברידתו מהרכבת, ושניהם רצו מיד לשוב על עקבותיהם, אך הרכבת כבר המשיכה בדרכה.

היתה זו מחצבה שהעסיקה בעיקר אסירים פליליים שנשלחו לעבודת פרך: פיצוץ סלעי בזלת, ריסוקם, מיונם והטענתם על קרונויות, וכמו כן ניסור וכריתת עצי עד ביערות הסמוכים, והשטתם בנהרות ההורן והסטיר. הפועלים שריצו עונשי מאסר קיבלו שכר זעום אחת לשבוע בימי ראשון, ובזבוז את רובו על שתייה לשוכרה. לא אחת נרצחו בידי אסירים אחרים לאחר קטטות של שיכורים והתגוללו בקיאם.

אחד ממנהלי העבודה של האסירים היה הענק דז'ובה, אסיר עבודת פרך שעבד שנים בסיביר והועבר לעבודת הפרך במחצבה. הוא היה גדל קומה, בעל שפם אדיר, נשא תמיד שוט תחת בית שחיו והטיל חיתיתו על האסירים השפוטים. הוא השגיח, בין היתר, על כריית בורות בסלעים לשם הטמנת דינמיט לפיצוץ. ימים אחדים לאחר שהגיע לשם שלמה קנטור, לא פעל הדינמיט שהונח בין הסלעים במעלה ההר, ודז'ובה רץ במעלה התלול כשהוא מקלל נימצרות. כשהגיע לפיסגה התפוצצו לפתע כל מצבורי הדינמיט באחת והמטירו אלפי אבנים. אש חזקה השתוללה ודז'ובה הועף כשידיו ורגליו פרושות, התהפך באויר וצנח אל מותו במעמקים.

ראשיתו של "קיבוץ חוצבי האבנים בקלוסובה ע"ש יוסף טרומפלדור היתה בראשית הקיץ 1924, עם בואה של קבוצה קטנה שמנתה שמונה צעירים מסרני, אנטונובקה והורודץ. השמונה היו שמחה אבן-זוהר, משה ברלינסקי, שמריהו קולודני, ויינבלט, זינגרמן, טורוק, קוניק (לא עלה בידי לאתר את שמותיהם הפרטיים). עימם באה גם הצעירה לאה שטיינורצל מסרני.

מצבם הכלכלי הקשה של היהודים לאחר שפולין קיבלה את עצמאותה והשמועות על צמיחתם של קיבוצים חדשים כמו עין חרוד ותל יוסף בארץ-ישראל, עוררו אותם לרצות להתחשל כדי להכשיר עצמם לעליה לארץ. אישורי העליה לארצות אמריקה ניתנו במשורה, והפתרון המתאים ביותר לצאת מפולין היה הכשרה לחיי עבודת כפיים קשה

בארץ-ישראל. הם ידעו שפיינשטיין בעל המחצבה הינו יהודי עשיר מהעיר קובל והאמינו שיוכל לספק להם עבודה. כבר לפני כן עבדו חלקם במנסרות בסביבה, או בעבודות מסגרות ונגרות אצל בעלי מלאכה יהודים באזור.

אחד מהם, דודי שמריהו קולודני עבד לפני כן במנסרה בסרני, וכך עזר לפרנסת המשפחה לאחר שהתייתם מאביו ואימו נשארה לפרנס לבד חמישה בנים. שמריהו שהרגיש אחריות לגבי אימו ושלוש אחיו הקטנים, (הבכור למד אז באודיסה בישיבה שניהל ביאליק), התבלט בחריצותו ובכושר הארגון שלו. העבודה בתוך היער דרשה שיטתיות, והוא גילה יוזמה וארגון כשדאג לסידור יעיל של בולי העץ למיונם ולהטענתם בסדר מסוים, על מנת שלא יפריעו להמשך העבודה. תוך זמן קצר מינהו למנהל העבודה.

השמונה באו בבגדיהם הטובים – מעילי עור קצרים שחורים, מכנסי רכיבה ומגפי עור גבוהים וביקשו עבודות חציבה ממנהל העבודה פרימר. הלה שהיה רגיל שעובדיו הם אסירי פרך קשוחים, חשב שהצעירים הללו מהתלים בו, ואף הוכיחם שהם זאטוטים ואינם מסוגלים לעבודה קשה כעבודת מחצבה.

הם הפצירו בו וביקשו שיקבלם לניסיון. הוא הבטיח להתייעץ עם פיינשטיין, בעל המחצבה וזה נעתר לבקשתם אף שהיה בטוח שבתום יום עבודה או שניים יתיאשו ויעזבו. אבני השחם נחצבו ללא מכוונות, וגם ריסוקם לאבנים קטנות יותר ולחצץ והובלתם בקרוניות היו כרוכים במאמץ גופני רב. היה זה אך שנים מעטות לאחר שפולין קיבלה את עצמאותה בתום מלחמת העולם הראשונה והממשלה עודדה והמריצה עבודות תשתית, בינוי ופיתוח. פיינשטיין שהתחייב לספק אבני גרניט לבניית גשרים ולסלילת כבישים לא חס על פועליו. ביום הראשון שיבץ אותם פרימר לעבודות קלות דוגמת איסוף חצץ והובלת הקרוניות. הם דרשו להתחיל בעבודת חציבת אבני הגרניט וביצעו היטב את מלאכתם, אף שהפועלים האחרים לעגו להם והתגרו בהם. בעל המכולת שהכיר אחדים מהם אישר להם בהקפה מנות לחם ותפוחי אדמה עד שיקבלו את משכורתם הראשונה. הם שכרו מחסן פנוי בחצרו של אריה לייב שפירא והתקיננהו למגורים.

כשהתקרב החורף החמיר המצב; בגדיהם בלו, נעליהם נקרעו ומכיוון שאסור היה להם להביא או לקבל בגדים מהבית, נאלצו לעטוף רגליהם בסמרטוטים ובקרעי שקים ולקשור מעליהם חלקי צמיגים כדי שיוכלו לעבוד בשלג. משעברו את החורף הראשון החלו להתגבש עקרונות "ההכשרה הזמנית" בדבר חיי שיתוף, עבודת כפיים והסתפקות במועט כרקע להכנה לחיים בארץ ישראל.

בראשית 1925 עלה ארצה המחזור הראשון של "בוגרי" קלוסובה, ולאחריו המחזור השני. שמה של ההכשרה התפשט ברחבי פולין ובעקבותיה קמו פלוגות בנות ברוקיטנה, דומברוביצה, פינסק, קליבאן, רובנה, קובל ועוד. הכשרות אלה עתידות היו להכין אלפי צעירים יהודים לעלייה לארץ.

ב-1926, בשל קשיי קליטת העלייה הרביעית לארץ, אסרו הבריטים על העלייה וההכשרות בפולין נאלצו לשנות את אופיין: מקיבוצים זמניים שהכשירו לעלייה הפכו לקיבוצים קבועים והחברים שמטרתם היתה רק להתרגל לחיי עבודה וחיי קומונה, החלו לחיות שם חיי קבע. לו היו חוזרים לבתיהם לאחר כמה חודשי עבודה קשה, היו נבלעים מחדש במציאות הגלותית בעיירותיהם ומתרחקים מחזון העלייה לארץ החברים נאלצו אז להישבע שלא יזוזו ולא ייצאו מהמקום עד שיקבלו אישורי עלייה, גם אם הדבר יארך שנים. ההורים היו באים לקלוסובה להשפיע על ילדיהם לחזור לבית המשפחה, אך לרוב שבו ריקם. טראגית במיוחד היתה ההתמודדות בקלוסובה עם מחלות, ולא אחת קרו מקרי

מוות כתוצאה מחוסר טיפול רפואי נאות. אירועים אלה, הסיגוף וההתאכזרות העצמית בקלוסובה עדיין לא נחקרו.

קשה במיוחד היה מצב הבנות. תחילה הן ישנו במחסן אחד עם הבחורים, הללו בספסלים העליונים והבחורות בספסלים הנמוכים. כעבור זמן קצר סודר להם מקום נפרד במחסן סמוך. הבנות נדרשו להוכיח כוח סבל רב. חלקן עסקו בבישול וכביסה, אך רובן עבדו עם הגברים במחצבה או במנסרה אף כי בעבודות קלות יותר – ריסוק אבנים לחצץ או איסוף נסורת לשימושים שונים. הבנות שהגיעו מבתים מבוססים התקשו במיוחד. מנהל העבודה לא עשה להן הנחות, וכדי לאלפן בעבודה היה מעמיד מולן אסירות או פועלות כפר פולניות והללו התגרו והתעמרו בהן. אחת הפועלות מתארת בזכרונותיה ששובצה לעבוד מול פועלת פולניה. הן העבירו באת אבני חצץ לעגלת רשת גדולה כדי לסנן. האבנים הקטנות נפלו מבעד הרשת ואת הגדולות ערמו בערמות. הפולניה עבדה מהר יותר והמטירה קללות על הפועלת היהודיה.

בתקופת לימודיה של טייבלה שיכמן בגימנסיה "תרבות" בקובל, השפיעו עליה להצטרף לתנועת "החלוץ הצעיר" בעיר, ובהיותה בת 16 ברחה לקלוסובה עם שתיים מחברותיה. כשהשתיים ראו את תלבושתם המשונה של החברים, את בגדיהם הקרועים ואת נעליהם הבלות הכרוכות בחלקי צמיגים, רצו לברוח אך התביישו. למחרת עבדו בניפוי חצץ, ולאחר הימים הראשונים התיידדו עם נערות אחרות והתגברו על קשיי העבודה. יום אחד הגיע אביה של טייבלה ודרש ממנה לחזור הביתה. היא התנגדה והוא איים כי יודיע למשטרה שבתו הקטינה נמצאת בקלוסובה בניגוד לדעתו. בלית ברירה שבה לביתה אך הגעגועים לקלוסובה לא הירפו ממנה והיא חזרה. לאחר זמן קצר חלתה בשל האבק הרב שנשמה במחצבה, ולא אישרו לה לצאת לביתה כי אם לבית ההבראה בקליבן. כשנודע הדבר להוריה, הודיעה שאביה חולה בנוש ועליה לשוב הביתה. כשחזרה ראתה שאביה בריא ושלם, ושההודעה על מחלתו שימשה רק תירוץ להשיבה לחיים זעיר בורגניים בעיר – והחליטה לחזור לקיבוץ שאהבה, לצעירים המהפכנים המטביעים את רעבונם בשירה, להתלהבותם היוקדת ולהרגשת היחד.

בני מרשק הגיע לקיבוץ חוצבי האבנים בקלוסובה באחד מימי ששי באוגוסט 1926. הוא תבע הרבה מאוד מהחברים. אך גם הקדיש תשומת לב אישית לכל מי שנוקק להקשבה ולעידוד. הוא היה הרוח החיה הקיבוץ חוצבי האבנים, שיבץ חברים במקומות העבודה, החמיר עם עצמו ועבד קשה במחצבה. כמו כן דאג לטיפול בחולים, שכן בקלוסובה הוחלט לא לשולחם לביתם כי אם לטפל בהם באמצעים הקיימים, דבר שהיה הרה אסון. הוא גם דאג לקמח כשהרעב היה ממשי וטיפל בבעיות אישיות של הצעירים שהניתוק מהבית אימלל אותם. מעל הכל היה הרעיון של הקרבה, התגברות ותקווה לעלות לארץ, ורעיון זה בוטא בגזרות והחלטות קשות, ואף בסיסמת ההכשרה בקלוסובה "אכזרית במעשיותה ונפלאה במהותה".

ליל כפור אחד, לאחר יום עבודה מפרך, כשהחברים היו שקועים בתרדמה עמוקה עטופים בשמיכות ישנות נשמעה לפתע קריאה נואשת "סיגריה". אחת החברות המכורה לעישון צעקה שהיא נגמרת אם לא תקבל סיגריה. מישהו העיר את בני מרשק והוא לבש את מעילו וחיפש דרך להשיג לה סיגריה. לאחר שעה ארוכה חזר ושלף חפיסת סיגריות מכיס מעילו העמוס פתיתי שלג. הוא השיג את החפיסה במקום היחיד שדלק בו אור בשתיים בלילה, בתחנת המשטרה בסרני, אף שהשוטרים לא הסתכלו בעין טובה על הנעשה בהכשרה היהודית.

קשים ביותר היו ימי החורף, בהם היה צורך למצוא נתיבים אל האבן מבעד למעטה שלג כבד. יום חורף אחד, לאחר כעשר שעות עבודה, כשבני הקבוצה התשושים והקופאים ספרו את הרגעים עד מועד בואה של הרכבת, הודיע להם בני מרשק שהקטר יביא שמונה קרונות נוספים ויש להטעינם מייד. עייפים מאוד החלו לחזור למחצבה בראש ההר, אך חלקם כשלו בדרך. בהגיעם, נפל בני מרשק עצמו מראש קצה המדרון, הידרדר אל מתחת לאחד הקרונות ונעלם. שלמה קנטור ניסה להצילו וקרא לעזרת החברים והנה מלמטה, מבין גלגלי הקרון שנתפס בהם, שמעו את קולו של מרשק: הוא שכב מתחת לקרון, תשוש וחבול, ושר את האינטרנציונל.

במהלך שנות העשרים והשלושים ביקרו בהכשרה שליחים שונים מהארץ וביניהם ברל כצנלסון, יצחק טבנקין, אהרן ציזלינג, יחיאל דובדבני ואחרים, ובזכרונותיהם הפליגו בשיבחה של הכשרת קלוסובה הדורשת מימוש עבודה קשה ללא רחם. ברל ואחרים ביקרו בקלוסובה בעילום שם, כדי להתרשם בצורה אמיתית. ברל כצנלסון אף ניסה להשתתף בערב באסיפה, אולם מאן דהוא קרא שיש אדם זר בחצר האוכל, והוא גורש. (ספר קלוסובה 290).

אחד המבקרים מהארץ היה המחנך אברהם גוברמן שייסד בוורשה את "החלוץ הצעיר". הוא טבע את הסיסמא של קלוסובה ואף את ההמנון שיוצאי קלוסובה אהבו לשיר גם בארץ עד סוף ימיהם, בידיש ובעברית, בתרגום משה בסוק:

מי לנו, מה לנו, אין לנו מאום פה
סוערנו מבית מכל היקר.

פרע ראשנו, הבגד פרום כה –
חברייה מופקרת רוננת בצר

לסבל נצחקה, בכאב נהתלה,
קולנו בסלע הזים יעורר;
היום בידינו, מחר נחשלה,
אדום בעורקינו הדם הסוער!

הניפו מקבת, הצניחו מגובה,
ירעם וירקיע קול נפץ כביר!
אנחנו קיבוץ החלוץ בקלוסובה,
בוני החיים בעמל ובשיר!

הם היו יחפנים ואנרכיסטים פורקי עול. בוגרי קלוסובה רבים תיארו בזכרונותיהם את כוחם המרפא של השירים והריקודים. שלמה קנטור הצטרף להכשרה לאחר ההלם הראשון שאחז בו, וחי בקלוסובה עד עלותו לארץ. עשרות שנים לאחר מכן, זמן קצר לפני מותו, נזכר: "הערב בא, עששית מפויחת הודלקה באחת הפינות של הצריף הגדול ודמויות שחורות, כבדות תנועה החלו להופיע... כולם מתרכזים כאילו אל נקודה אחת, ואז כולם נכנסים לטראנס... הלהט נהפך למין אש מדליקה את כולם". (מתוך חוברת לזכרו, ארכיון יגור).

בספרו על בני מרשק כתב שלמה שבא: "הם ביקשו להיות כביל"ויים, ללכת בעקבות העלייה השנייה והשלישית; מוריהם היו אבות תנועת הסוציאליזם, לא יהודים ויהודים; הם שבעו זכרונות ומראות של השפלה, של פוגרומים ורצח יהודים עד שהיו להם לזרא, הם היו מתלהבים מהמהפכה הקומוניסטית וביקשו לעשות את המהפכה של עמם" ("בני רץ חייו וקורותיו של בני מרשק", הוצ' הקיבוץ המאוחד תשמ"א עמ' 27)

תנועת "החלוץ" צמחה בפולין המזרחית, קרוב לגבול רוסיה, באזורים ווהלין ופולסיה, שבהם חיו היהודים בתנאים דלים, רובם בכפרים קטנים וחלקם בעיירות של פשוטי עם שהתפרנסו בדוחק. ווהלין היתה גם ערש החסידות. אזורים של שדות ויערות, המשרים כמיהה לנשגב ולמיסתורין שבקיום. "ווהלין היא ארץ רחבת ידיים, פוריה, ערש החסידות", כתב שלמה שבא. "יהודיה – אנשים חולמים אפילו כשהם מתבגרים ומזדקנים. אין להשוותם עם הוילנאים, אנשי ההגיון היבש... את אנשי ווהלין קל לחנך בדוגמא. היו בה עיירות מלאות ציונים" (שם, עמ' 32)

היו תקופות אחדות בחיי הכשרת "קבוץ חוצבי האבנים ע"ש טרומפלדור בקלוסובה". הראשונה (1924-1926), שהיתה הכשרה עונתית וקשה ורוב חבריה עלו לארץ בעלייה הרביעית. השניה (1926-1929), בה הפכה קלוסובה, בשל צמצום העלייה להכשרה קבועה שדרשה מחבריה להתחייב ולהישבע לא לחזור לבתיהם, וגרמה לטרגדיות לא מעטות ביחסי הורים-בנים; בתקופה זו היה משבר כלכלי בפולין שהשפיע גם על צורת העבודה וחוסר העבודה בקלוסובה. השלישית (1929-1931), תקופת התרחבות שבה הגיעו להכשרה גם בני תנועות חלוציות נוספות אנשי "פרייהייט", "גורדוניה" ו"השומר הצעיר", במטרת איחוד כוחות לאור הפרעות והקשיים לאחר פרעות תרפ"ט בארץ. התקופה הרביעית (1931-1937), השלטונות הפולניים דרשו להפסיק עבודת יהודים במחצבה ובמנסרה, והחברים פוטרו ונאלצו לעזוב. בתקופה זו הוקמו במקום קלוסובה גושי הכשרה בערים ועיירות ברוח ההכשרה שפורקה ועל פי עקרונותיה.

ב-1939 הועבר האזור לרוסיה, בעקבות הסכם ריבנטרוב-מולוטוב. הממשל הסובייטי שם קץ לכל המוסדות הציוניים ובתי הספר שבהם לימדו עברית. כל ההכשרות ובהן קלוסובה חוסלו. שנתיים לאחר מכן נכבש האזור בידי הגרמנים ויהודי ווהלין נרצחו, רובם ביערות.